

Лазаревич В. В., БГУКИ, студент 111 группы
очной формы обучения
Научный руководитель – Шунейко О. В.,
старший преподаватель

ЛЕКСИКА-СЕМАНТИЧНЫЯ ТЫПЫ

АЙКОНІМАЎ БАБАЎНЯНСКАГА СЕЛЬСКАГА САВЕТА

Уласныя назвы нашай краіны – гэта вельмі цікавая тэма. У Беларусі ёсць шмат гарадоў, вёсак, вуліц з незвычайнымі назвамі, кожная з якіх мае сваю таямнічую гісторыю ўзнікнення. У наш час праблема беларускай тапанімікі і анамастыкі вельмі актуальная яшчэ і таму, што ў Беларусі Годам малой радзімы быў абвешчаны 2018 год, а ў далейшым і 2019–2020 гады. Але ўражвае тое, што што большасць маладых людзей не ведае нават, адкуль пайшла назва іх роднага паселішча. Таму было вырашана правесці сацыялагічнае апытанне сярод навучэнцаў ДУА “Дясноўская сярэдняя школа” з мэтай выяўлення ўзроўню ведаў аб паходжанні назваў вёсак Бабаўнянскага сельскага савета і адносіны навучэнцаў да неабходнасці такіх ведаў.

У апытанні прыняло ўдзел 58 дзяцей 5–11 класаў. Аналіз вынікаў сацыялагічнага апытання паказаў, што паходжанне назваў населеных пунктаў Бабаўнянскага сельсавета многім незнаёма. Так, 60% апытуемых не задумваліся аб паходжанні назваў населеных пунктаў Бабаўнянскага сельсавета; здагадкі пра тое, як узнікла іх вёска выказалі 85% навучэнцаў; толькі 25% навучэнцаў ведаюць паходжанне населеных пунктаў, дзе жывуць іх бабулі і дзядулі. А 95% апытуемым цікава ведаць паходжанне назваў населеных пунктаў. Такім чынам, сацыялагічнае апытанне падцвердзіла гіпотэзу аб неабходнасці ведаў пра значэнне і паходжанне айконімаў.

Была прааналізавана адпаведная літаратура па айканіміцы, праведзены сустрэчы з людзьмі, якія ведаюць легенды пра паходжанне назваў сваіх вёсак, вывучаны архіўныя дакументы. Такім чынам, з’явілася магчымасць

расказаць, чаму вёскі Бабаўнянскага сельсавета носяць тую ці іншую назву, паведаць асобныя эпізоды з мінулага жыцця гэтых вёсак.

Што такое айканіміка? У энцыклапедыі «Беларуская мова» [2, с. 18] чытаем: «Айканіміка (ад грэч. *oikos* – жыллё і *онума* – імя, назва) – раздзел тапанімікі, які вывучае айконімы – ўласныя назвы паселішчаў (гарадоў, вёсак, сёл, пасёлкаў, хутароў), а таксама сукупнасць назваў – айканімію».

Грунтоўныя даследаванні беларускай айканімікі звязаны з імем В. П. Лемцюговай. У выданні «Беларуская айканімія» [4, с. 153] даследчыца на базе матэрыялу Мінскай вобласці прааналізавала лексічныя вытокі і семантыку асноў беларускіх айконімаў, шляхі станаўлення іх словаўтваральных фармантаў, вызначыла прадуктыўнасць айканімічных словаўтваральных тыпаў. Агульныя вывады аўтара можна аднесці да айканіміі іншых частак Беларусі, у тым ліку і айконімаў Бабаўнянскага сельсавета. У 2008 г. аўтар апублікавала навукова-папулярныя эцюды «Тапонімы распавядаюць» [5, с. 410]. Кніга змяшчае каля 3000 эцюдаў пра паходжанне назваў беларускіх паселішчаў.

Значнае месца ў беларускай тапаніміцы адводзіцца лексікаграфічным выданням. Беларускі айканімічны матэрыял упершыню на беларускай і рускай мовах па абласцях Беларусі быў пададзены Я. Н. Рапановічам. «Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці» [7, с. 360] выйшаў з друку ў 1981 г. Але ў ім не зафіксаваны многія варыянты айконімаў, ёсць пэўныя недакладнасці ў падачы фактычнага матэрыялу, асобныя назвы ўвогуле адсутнічаюць. З часу выхаду слоўніка на тэрыторыі вобласці адбыліся значныя перамены. Міграцыя сельскага насельніцтва, найперш моладзі, у горад і тэрытарыяльны рост гарадоў аказалі ўздзеянне на статус населеных пунктаў. Заслугоўвае таксама ўвагі тапанімічны слоўнік Ф. К. Абрамчыка «Гэта ўсё мой край» [1, с. 24], у якім падаюцца энцыклапедычныя звесткі пра населеныя пункты Капыльскага раёна.

Усё вышэйадзначанае дае магчымасць правесці сістэматызацыю мясцовага айканімічнага матэрыялу.

На тэрыторыі Бабаўнянскага сельскага Савета знаходзіцца 16 вёсак, 8 пасёлкаў і 1 аграгарадок.

У рабоце выкарыстана класіфікацыйная схема, распрацаваная беларускімі тапанімістамі і прадстаўлена ў кнізе В. П. Лемцюговай «Беларуская айканімія» [4, с. 154]. Яна дае магчымасць улічыць спецыфічныя рысы мясцовай айканіміі, асаблівасці гісторыі яе фарміравання і ўмоў функцыянавання.

Класіфікацыйная схема абапіраецца на 3 асноўныя рубрыкі: айконімы апелятыўнага паходжання; айконімы апелятыўнага паходжання; айконімы гідранімічнага паходжання.

Айконімы апелятыўнага паходжання ва ўтваральнай аснове нясуць інфармацыю аб прыродна-геаграфічных умовах жыцця чалавека, аб непасрэднай ці апасродкаванай сувязі прыродна-геаграфічных аб'ектаў з практычнай дзейнасцю чалавека, аб сістэме і характары земляробства, аб тыпах пасялення, пабудовах і збудаваннях гаспадарчага і грамадскага прызначэння.

Да айконімаў апелятыўнага паходжання ў Бабаўнянскім сельсавеце адносіцца 16 назваў (64%).

Бабоўня – назва ўтворана ад асновы «боб» (расліна), але магло ўзнікнуць пры асіміляцыі з балтыйскіх моў шляхам змены літар «б» на «а»; назва мястэчка пайшла ад раслін бабоўнік ці канюшына, што раслі паміж узвышшамі.

Восава – ў літаратуры маецца тлумачэнне назваў нібыта ад слоў «асунуцца», зямля, якая асунулася. (Слоўнік В. Даля – «еползшая земля, оползень»); назва ўтварылася ад слоў «ось», «оса» – стараславянская назва асіны, асавок – асінавы пералесак, асавік – грыб-падасінавік.

Забалацце – пасяленне, якое размяшчалася за балотам; Залессе – паселішча, размешчанае за лесам; Заруднае – паселішча, размешчанае за рудніцай, за рудой.

Засцеб'е – па меркаваннях некаторых старажылаў, паходзіць ад слова –этэп” – бязлесная роўная прастора ў зоне сухога клімату, пакрытая рознымі травамі. Раней яны казалі: пагонім кароў за стэп.

Калюга – назва-тэрмін з сэнсавым значэннем –жотловина, пониженное переувлажнённое место, режа – колея”; назва суадносіцца са словам калюга –ямка на дарозе з вадой ці грязцю, выбітая коламі”, –лужына”, балота з невялікім азярцом, урочышча на нізкім месцы, дзе стаіць вада і расце хмызняк, нізкае поле.

Клецішча – ад слова –желець” – драўляны зруб, прамавугольная пабудова; таксама памяшканне хаты, якая ацяпляецца; былое складовае памяшканне.

Лавы – ад асновы назвы тэрміна лава, лаўка, у землекарыстанні – ўчастак, які належыць адной сям'і, таксама шырокая баразна паміж двума зямельнымі ўчасткамі, накішталт мяжы.

Лясное – сяло каля лесу, лясное сяло; Навасёлкі – новае паселішча.

Руднікі – назва вытворнага паходжання; рудня, рудніца – у мінулым невялікае прадпрыемства, якое выплаўляла жалеза з руды; сям'я, група родзічаў па назве занятку (руднік) або прозвішча Руднік – той, хто здабывае або плавіць руду. Руднічкі – гл. Руднікі.

Старая Гута – металургічная вытворчасць ці вытворчасць шкла. У тапаніміі слова –гута” часта вызначаецца, як –новая”, –старая” і г.д. Вызначэнне вытрымлівае звычайна ўказанні па месцазнаходжанні, асаблівасцях гуты ці па прозвішчу ўладальніка.

Цагельня – завод па вытворчасці цэглы; Язвіны – тэрмін ад асновы –яз” – пляцень, плет, у іншым значэнні язвіны – праталіна ў балоце, рацэ.

Айконімы антрапанімічнага паходжання данеслі да нас і словаўтваральныя сродкі, уласцівыя жывой народнай мове. Да айконімаў антрапанімічнага характару адносіцца 8 назваў населеных пунктаў (32%).

Ва ўтваральнай аснове айконімаў антрапанімічнага паходжання адбілася складаная іменаслоўная сістэма розных эпох. Тут знайшлі

адлюстраванне як старажытныя імёны-мянушкі апелятыўнага паходжання, так і хрысціянскія ўласныя асабовыя імёны.

Вясёлы – назва з аснова –весел”, якая дае станоўчую адзнаку месца ці паселішча, або назва з’яўляецца мемарыяльнай, якая ўвасабляла памяць аб якіх-небудзь падзеях мясцовага значэння. Асабліва можа мець сувязь з мянушкамі ці прозвішчамі.

Думічы – назва ўкраінскага паходжання. Калісьці даўно была вёска, у якой жылі вельмі разумныя людзі і яны пастаянна прыдумлялі нейкія навiны. Іншыя казалі пра iх, што яны шмат думаюць, з часам, дзякуючы такой адукаванасці, гэта сяло сталі называць Думічы, а калі ўвялі, што кожны павiнен валодаць сваім прозвішчам, то ніхто не стаў нічога выдумляць і ўсе, хто там жыў, узялі сабе прозвішча Думіч – ад слоў –меркаваць”, –думаць”.

Каласаўшчына – назва ўтворана ад прозвішчаў Колас, Коласаў; каласавое поле ці нават сховішча; Ленiна – назва сiмвалiчная, дадзеная ў гады Савецкай ўлады.

Лоцвіны (Лотвіны) – назва ад прозвішчаў Лотвін, Лотвіч, утвораных ад тэрміну лотва. Лотва – невялікае панiжэнне, пераўвiльготненае месца, прыкладна тое ж, што і калюга. Ад гэтага і беларуская назва калужнiцы – лотаць.

Леткаўшчына – ад прозвішча Летак, якое паходзiць ад слова –жэтаць”, гэта значыць –перамяшчацца з вялікай хуткасцю ў прасторы”. Мянушка Летак давалася чалавеку, які iмчаўся, перамяшчаўся незвычайна iмклiва. Па iншай версii, Летак празывалi чалавека, які займаецца пчалярствам, вытворчасцю мёду на пчалiнiку. Такое паходжанне мянушкi матывавана яшчэ адным значэннем слова –жетак (ляток)” – адтуліна ў вуллі для залёту і выляту пчол”.

Рымашы – ад прозвішчаў Рымаш,Рымiн, Рымковiч, Рымун. Сэнсавае значэнне не высветлена; Цялядавічы – ад прозвішча Цялешын, Цяляк, Целякоў, Цетлякоў. Сэнсавае значэнне не высветлена; Што тычыцца

айконімаў гідранімічнага паходжання, то іх вельмі мала на тэрыторыі Бабаўнянскага сельсавета.

Да айконімаў гідранімічнага паходжання адносіцца назва Выня – паходзіць ад назвы ракі Выня, левы прыток ракі Лоша; назва-тэрмін: раней Завын'е – ад слова вын'я – паляна, вялікая прагаліна сярод лесу, дзе вынялі карэнні. Упамінаецца ў 1582 г.

Як бачым, багатая на падзеі гісторыя нашага краю, працяглыя кантакты з суседнімі этнасамі абумовілі з'яўленне ўнікальнай сістэмы назваў паселішчаў, якія з'яўляюцца неацэненымі сведкамі нашай мінуўшчыны. Цікавасць да беларускіх назваў населеных пунктаў – гэта найперш павага і пашана да нашага народа, яго культуры і мовы.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ:

1. Абрамчык, Ф. К. І гэта ўсё мой край : тапанімічны слоўнік / Ф. К. Абрамчык. – Капыль, 1999. – 24 с.
2. Беларуская мова : энцыкл.; Пад рэд. А. Я. Міхневіча; Рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал.рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭн, 1994. – 655с.
3. Жукевіч, В. А. Чаму так названа /В. А. Жукевіч. – Мінск : Народная асвета, 1969.
4. Лемцюгова, В. П. Беларуская айканімія. Лінгвістычны аналіз назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці / В. П. Лемцюгова – Мінск : Навука і тэхніка, 1970. – 155с.
5. Лемцюгова, В. П. Тапонімы распавядаюць: навукова-папулярныя эцюды / В. П. Лемцюгова. – Мінск : Літаратура і искусство, 2008. – 416с.
6. Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь : Мінская вобласць: Нарматыўны даведнік / І. В. Гапоненка, І. Л. Капылоў, В. П. Лемцюгова і інш.; Пад рэд. В. П. Лемцюгова. – Мінск : Тэхналогія, 2003. – 610 с.
7. Рапановіч, Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці / Рэд. П. П. Шуба. – Мн.: Навука і тэхніка, 1981. – 360 с.